

2 Meahcci: Aktiivva ja ealli guovlu, muhto oaidnemeahttun Norgga almmolaš hálddašeamis

Solveig Joks

Vuosttasamanueansa,
Sámi allaskuvla

Liv Østmo

Ovddeš allaskuvlalektor

Čoahkkáigeassu

Áimmahuššat guovlluid ja gozihit daid lea dehálaš dahku. Erenoamážit lea áimmahuššan dáid áiggiid dehálaš go nuoskkideapmi, sisabahkkemat ja eatnamiid ja čáziid golaheapmi lea šaddan globála váttisvuohtan. Meahcit leat dakkár guovllut gos ceavzilvuohta lea vuođđojurdda go doppe olbmot vižžet alcceset birgejupmái, ja nu fertejit maiddái áimmahuššat guovlluid. Olbmot dovdet lagas oktavuoda iežaset mehciide, ja daguid bokte sii čájehit vuollegašvuođa ja gudnejahttet sihke heakkalaččaid ja ii-heakkalaččaid.

Dattege oaidnit ahte meahcci ii leat sierra kategoriija almmolaš politihkas ja hálddašeames. Meahccedoaba vikkahuvvo dárogielsátnái “utmark” ja nuppe vuoru fas čadno meahcci “friluftsliv” doaimmaide. Meahcis lea iežas sisdoallu ja logihkka mo doppe galgá dádjadit,

ja nu ii berre daid jorgalit amas doahpágiidda go doahpaga sisdoallu sáhtta rievdat dahje jávkat. Boasttulágan jorgaleapmi sáhtta doalvvuhit min eará máilmmiáddejumiide ja áiggi mielde meahcit amasmahttojuvvojit. Almmolaš politihkas ja hálddašeamis galggašii meahccedoahpaga buktit oidnosii ja baicce čilget dan eará gielaide.

Olbmot leat doalahan oktavuodaide iežaset luomemehciide, muorjemehciide, bivdomehciide ja muorrimehciide, ja dan bokte sii leat háhkan máhtuid ja fievrridan daid ođđa buolvvaide. Mitalusat govvejit olbmuid oktavuodaide guovlluide ja dagahit daid eallin. Nu meahccegeavaheapmi buktá buorreveadjima ja bisuha ássama Sámi guovlluin.

2.1 Meahcis lea viiddis sisdoallu

Meahcci dahje meahcit leat guovllut gos sámit vižžet birgejumái ja dagadettiin ain čuvvot árbevirolaš njuolggadusaid ja dorvvastit árbevirolaš máhtuide. Meahcástallamis leat oahppan jurddašit boahhtevašvuodas, ja ahte meahcci ain galggašii addit birgenlágiid. Muhto eiseválddit leat bidjan njuolggadusaid mat eai leat heivehuvvon sámi mehciide. Dasa lassin lea meahcci jorgaluvvon boasttuláhkái, mii addá áibbas eará áddejumi dasa mii meahcci lea sámegeiagiidda. Vieris doaba doalvvuha min amas máilbmái. Nuppiid sániiguin daddjon, mii doalvvuhuvvot eret dan duohta áddejumis mii meahcis lea.

Sámit leat áiggiid čađa fitnen iešguđetlágan birgenlágiid mehciin. Sii leat bivdán guliid, elliid ja lottiid ja čoaggán murjiid ja eará šattuid. Ovdalis áigge leai maiddá dábalaš ahte olbmuid ledje meahccelájut. Muorrameahcci lea juohke dálás, ja vel dálge mannet olbmot muorrameahccái. Meahcci lea leamaš olbmuid dorvun go dat lea buktán birgejumi. Sáhtá dadjat ahte meahci haga livččii váttis birget Sámi guovlluin, ja danne lea dehálaš áimmahuššat bivdo- ja čoagginguovlluid vai birgenlágit eai noga. Ceavzilvuoda jurdda ii soahpan ovttas badjelmearálašvuodain. Sin máttut ledje sidjiide guođđán birgenlágiid ja nu siige fertejedje doalahit mehciid čavddisin bisuhan dihtii birgejumi boahhtevaš buolvvaide. Moai letne válljen geavahit ceavzilvuoda doahpaga dan sadjái go bastevašvuoha, mii geavahuvo dájvja go lea dárogiel “bærekraft” birra šáhka. Ceavzilvuoha heive maiddá go lea sáhka ahte sihke olbmot ja eará heakkalaččat galget birget, muhto dat eai sáhte bistit agi beaivvi. Meahcci lea dehálaš Sámis go dat attii sihke lonuhangávvu ja dietnasa. Ovddeš Guovdageainnu báhppa logai sámi dáluásiid leat lagabui boazodili go eanandoalliid go sii meahcástallet:

... {dáluolbmot ja sin doaimmat} leat čadnon meahccái, guollejávrride, meahccelájuide, jeagelváriide ja nu ain, ja unnit dan unna eatnanbihtáži mas viessu lea. Sin oapmedállu lea sidjiide lagabut boazosápmelačča áddejumi: buot lea sutnje geavahan várás, muhto sus eai leat jurdagat oamasteami birra ja iige leat čadnon iežas báikái nu mo boanddat geat leat mánggaid buolvvaid badjel dikšun daid seamma eatnamiid¹

(Smith 1938: 316).

Meahci mearkkašumi ja dan sisdoalu leat guorahallan earret eará Schanche 2002; Østmo & Law 2018; Joks ja earát 2020; Sámediggi/Sametinget 2016; Valkonen

& Valkonen 2019; Aira 2022; Nilsen ja earát 2022. Sámedikkis lea bargojoavku mii čalmmustahtii Sámi meahcásteami ja guorahalai mo dan hálddašeapmi lea heivehuvvon meahcásteaddjiid dárbbuide (Sámediggi/Sametinget 2016). Bargojoavku evttohii earret eará, ahte Sámediggi berre čađahit ollislaš guorahallama lágain ja njuolggadusain mat odne hehttejit olbmuid ávkkástallamis báikkálaš valljodagain, mat leat leamaš buorin báikkiolbmuid dološ áiggi rájes juo (ibid.: 30).

Moai jerre dán kapihtalis mo meahcit bohtet ovdan olbmuid meahccegeavaheami bokte, ja mo dat čihkkojuvvo almmolaš hálddašeamis. Meahcci jorgaluvvo odne boasttuláhkái eará gielaide nugo dárogillii, ja moai suokkardalle mo eará áddejummi sáhtá váikkuhit meahci mearkkašupmái? Loahpas jerre mo birgejummi ja meahcástallan gullaba oktii, ja mo olbmot iežaset birgenlágiid vuodul leat áimmahuššan mehciid nu ahte dat leat ceavzán?

Dát girjekapihttal lea huksejuvvon čoggon dieđuide meahcásteamis, nugo loddemis, guollebivddus, mannečoaggimis ja luomečoaggimis. Dát dieđut ja suokkardallamat leat almmuhuvvon filmmaid, raporttaid ja dieđalaš artihkkaliid bokte. Geavahetne maiddá mitalusaid mat vuoduštit munno ákkastallamiid. Mitalusaid letne viežžan girjegálduin ja letne maiddá váldán mielde mitalusaid maid ieža letne gullan. Dán girjekapihttala oktavuodas letne maiddá jearahallan eallilan meahcásteaddji gean moai dás letne gohčodan Áslat. Son lea mánnávuoda rájes meahcástallan sihke mearragáttis ja siseatnamis. Dáidda lassin letne maid viežžan dieđuid Finnmárkkuopmodaga (FeFo) neahttasiidduin oaidnin dihtii mo sii jurddašit meahci birra.

2.1.1 Meahcci lea čihkosis dálá almmolaš hálddašeamis

Meahccái ii leat addojuvvon iežas áddejummi ja mearkkašupmi otná nášunála lágain ja njuolggadusain. Ii ge leat sámi meahcci ii leat sierra kategoriija almmolaš hálddašeames. Politihkkarat ja hálddahus sáhttet váilevaš máhtuid vuodul dahkat mearrádusaid mat njulgestaga jávkadit sámi doaimmaid nugo meahcástallama. Dáža eiseválddit sáhttet bohtit dan dillái ahte ribahit bargat vuostá mearrádusaid mat leat dahkkon *Natuvrašiehtadusas* ja ON konvenšuvnna siviila ja politihkalaš voigatvuodaid birra, art.27. Dáid dokumeanttain deattuhuvvot eamiálbmogiid ja báikegottiid voigatvuodaid doalahit iežaset kultuvrra ja doaimmaid. *Natuvrašiehtadusas*, rápmaveavttuin loktejit maid ovdan ahte álgoálbmogiin ja

báikegottiin lea dehálaš sájáidat natuvravalljodaga hálddašeames nu leat sii “...*lea oassálastit natuvrra seailluhan-, divodan- ja ceavzilvuoda bargguin...*”² (ON *Natuvrašiehtadus COP 15, 2023: C. 7a.*).

¹ Munno jorgaleapmi.

² Munno jorgaleapmi.

Natuvrašiehtadusas daddjo ahte čađahaladettiin dán, galget sihkkarastit álgoálbmogiid dábiid, vieruid, máhtuid ja vuoigatvuođaid ja ahte dán oktavuodas:

“... eai sáhte dulkot rápmáid nu ahte lea vejolaš gáržžidit dahje loahpahit vuoigatvuođaid mat álgoálbmogiin juo leat dahje maid hágašedje alcceset boahhte áiggis.”³

(ibid.).

Nu guhká go meahcci ii leat biddjon sierra kategoriijan Norgga almmolašvuođas, de ii gávdno maid sierra statistihkka meahci geavaheamis. Ii oro leamen maidái nu ahte FeFo geavaha kategoriijaid mii dahká vejolažžan čalmustahhtit dan duohta meahcegeavaheami. Smávvafođđobivdo-, fuođđobivdo- ja loddenstatistihkka gal bohtet ovdan FeFo jahkeraporttas (FeFo/Finnmarkseiendommen 2023). Lea gal áddehahtti ahte ii leat statistihkka ráhkaduvvon buot meahcástandoaimmaide go dan ii dáidde sáhttit dahkat, ja ii várra ba leatge sávahahtti. Dattetge lea mearkkašahtti ahte FeFo gii hálddaša mehciid Sámis, ii namut dehálaš meahccedoaimmaid nugo rievssatgárduma, jávrebivdu ja luomečoaggima (ibid.). Go meahcástallan nugo bajábealde namuhuvvon, biddjo dáčča “friluftsliv” kategoriijai, de čihkkojuvvo dan sisdoallu, dahje molsašuvvá eará sisdoaluin. Jus meahcásteamis galggašii leat statistihkka, de fertešii dat dahkkot vuoiggalaččat nu ahte meahci iežas kategoriijat bohtet oidnosii.

Lea mearkkašahtti ahte Finnmarkkuopmodat (FeFo) mii hálddaša 95 proseantta Finnmarkku eatnamiin, jorgala sáni *friluftsliv* – meahcástallan (FeFo/Finnmarkseiendommen). Sámis lea friluftsliv hervvoštallan, ja mángii gullo maidái joavdelastin geavahuvvomin. Konrad Nielsena sátnegirjiin lea ovdamearka “joavdelasai čuoigat” mii lea dárogillii jorgaluvvon “gå på ski uten at det er nogen nytte i det” (Nielsen 1979: 409). Meahcástallan ii leat gal goassige oidnojuvvon joavdelastin baicce lea leamaš nuppe láhkai; olbmot leat viežžan alcceset birgenlági meahcis.

2.1.2 Jorgaleapmi addá boasttulágan mearridanvuođu

Meahcci lea vuosttažettiin guovlu gos olbmot vižžet birgenlágiid, nu ahte dat lea doaibmanguovlu. Finnmarkku mehciid hálddaša dál FeFo (Finnmarkkuopmodat). Lassin dárogillii, de geavaha FeFo maid sámegiela iežas neahttasiiddus (FeFo/Finnmarkseiendommen) Nu go ovdal namuhuvvon, de leaba meahcástallan ja dárogiel *friluftsliv* biddjon dássálagaid. FeFo neahttasiiddus lea čállojuvvon earret eará tuvraálgáid birra nu gohčoduvvon *perletur*. FeFo čállá ahte buohkain lea

riekti vánddardit Norgga mehciin nu gohčoduvvon *buohkaidriekti* dahje *allemannsretten*. Meahcástallan vuolde FeFo ruovttusiiddus gávdno lubmen go deaddila “buohkaidriekti”, ja das čujuhuvvo Finnmarkkuláhkii §§23 ja 25 mas daddjo ahte buohkat sáhttet lubmet Finnmarkkuopmodaga eatnamiin (FeFo/Finnmarkseiendommen).

Bivdu ja guolásteapmi mii lunddolaččat gulašii meahcástallamii, leat FeFo kategoriserema vuodl meahcástallama olggobealde (ibid.). FeFo neahttasiiddus jorgaluvvo “Skog og ved” “Meahcci ja muorat”. Dat gávdnojit fas “Ealáhus” kategoriija vuolde. Jus sámegielteaksta FeFo siidduin lea jorgaluvvon dárogielas, de lea áddehahtti ahte meahcci doaba ii boađe oidnosii nugo dat geavahuvvo Sámis. Jus meahcástallan galggašii boahtit ovdan rivttes hámis, de berrešii vuos čállit meahci birra sámegillii, mas sámi áddejupmi lea vuolggasadjii. Go meahcástallamis lea sáhka, de lea lunddolaš ahte doppe leat sierra sámit ja doahpagat. Šaddá vearrut geavahit doahpagiid man vuolggasadjii lea áibbas eará geavaheapmi nugo “friluftsliv” maid FeFo atná. Friluftsliv gullá dieđavuđot máilmmiáddejupmái mii juohká máilmmi gaskal *natuvrra* ja kultuvrra (Østmo & Law 2018). Meahcis ii leat juohku gaskal *natuvrra* ja kultuvrra, nu go moai dás mañnelis suokkardalle dán girjekapihtalis. Boasttulágan jorgaleapmi eará gielaide dagaha váttisvuođaid sámegielagiidda ja erenoamážit meahcásteaddjiide, gávdnat rivttes dieđuid. Jus galgá šaddat áddehahtti, de berre baicce geavahit sámegiel doahpagiid, ja čilget dan sisdoalu. Sámit ja doahpagat doibmet gulahallamis, ja jus dat galgá lihkestuvvat, de fertejit gulahallanguimmiin leat oktasaš áddejupmi. Sáhtá jearrat ahte geavahit go mearrideaddjit boasttulágan máhttovuođu go meahcci gieđahallojuvvo eará sisdoaluin go dat mii das juo lea.

2.1.3 Boasttulágan jorgaleapmi doalvu min amas máilbmái

Mii eat gulahala albma láhkai go geavahišgoahhtit doahpagiid nugo meahcci, eará áddejumis go dan duohta mearkkašumis. Áiggi mielde sáhtá maidái boasttulágan geavaheapmi rievdadit doahpagiid sisdoalu nu ahte šaddá áibbas eará go dat mii álgu rájes lei. Sisdoallu šaddá heivehuvvot eará gielaide ja eará álbmogiid máilmmiáddejumiide. Nu meahci doahpaga sisdoallu gurrujuvvo, ja ođđa boahat sadjái. Galggašii váruhit ahte ii vikkat doahpagiid main lea viiddis sisdoallu, vieris doahpagiidda main lea fas iežas lágan sisdoallu. Buoret lea doalahit doahpagiid nugo dat leat, ja baicce čilget daid.

Sámegielas lea doaba luondu mii guhkát áigge badjel lea jorgaluvvon dárogiel *natur* ja eanjalasgillii *nature* (Joks ja earát 2020). Sámegielas ii gávdno *natur* dainna áddejumiin ahte lea olbmo olggobealde dahje olmmoš ii leat das oassin. Luondu sámi áddejumis gullá baicce olbmui ja elliide, ja geavahuvvo go galgá

³ Munno jorgaleapmi.

nuppi olbmo dahje eiliid luonddu govahallat. Sáhtttá ovdamearkka dihtii dadjat ahte dien olbmoss lea buorre luondu, mii mearkkaša ahte dat gullá dan olbmui. Go mii dál beaivválaččat gullat luonddu vástideaddjin natur, de sáhtttá dat rievdadit min máilmmiáddejumi.

Meahcci lea doaba mas ii leat vástideaddji doaba eará gielaide. Dattetge gullo earret eará geavahuvvomin dárogiel *utmark* dahje *samisk utmark*. Doaba utmark vuolgá eanandoalus, ja gullá ovttas *innmark*, mii čujuha gittiide mat leat áiddi siskko-bealde (Østmo & Law 2018). Utmark lea fas eana mii lea áiddi olggobealde. Njuolggadusain mat ráddjejit utmark geavaheami Finnmárkkus lea meahcci biddjon vástideaddji doaban. Utmark čilgejuvvo ná:

Begrepet utmark forstås som mark som ikke regnes som innmark så som gårds plass, hustomt, industriområder, dyrket mark, engslått og kulturbeite for husdyr samt liknende område hvor allmenhetens ferdsel vil være til utilbørlig fortrenghet for eier eller bruker, jf. friluftsløven § 1a."

(Forskrift 29.6.2023 nr. 1248, § 3, tredje ledd)
("Retningslinjer for endret bruk av utmark i Finnmark (FOR-2007-06-11-738). Lovdata." 2023)

Meahcci gal lea maiddá áiddiid olggobealde, muhto erohus utmark ja meahcis lea ahte dain leaba iešguđetlágan sisdoalu. Meahci doahpagis lea nugo letne ovdal čilgen; ealli guovlu mas leat iežas čálekeahes njuolggadusat mo doppe dádjada, nu ii sáhte dadjat utmark birra. Vuodđun min mentálalaš lihkademiide, lea min máilmmiáddejumi dahje nuppiin sániiguin, mo mii leat oahppan birget eallimis. Dádjadeapmái gullá sihke fysalaš ja mentálalaš deaivan, ovdamearkka dihtii sáhtttá lohkat: "in mun dádjadan ruoktot bálgá mielde dahje in dádjadan jurddašit ahte mun in lean okto meahcis".

2.1.4 Vieris doahpagat gurrejit meahci sisdoalu

Go meahcci jorgaluvvo boastut, de váldjuvvojit eret olbmuid oktavuoddat heakkalaččaide ja ii-heakkalaččaide, sihke daidda geat álo leat oidnosis ja dat geat eai buot áiggiiid leat oidnosis dahje eaiba leatge oidnosis buohkaide. Boasttulágan jorgaleapmi maiddá guođđá eret olbmuid áddejumi mo meahcis ja iešguđetlágan mehciin galgá dádjadit (ibid.). Doahpagat nugo utmark bágge min dilálašvuodaide main lea áibbas eará logihkka go meahci doahpagis. Meahcci lea doaimbanguovlu (Valkonen & Valkonen 2019). Dan sáhtttá govahallat ahte lea guovlu mas leat iešguđetlágan doaimmat iešguđetge áiggis (Joks ja earát 2020). Utmark sáhtttá leat "guoros" guovlun, ja ii dárbbas čuovvut árvvuid nugo gudnejahtit duovdagiid, eiliid ja muđui earáid geat doppe leat seamma áiggis

go don ieš. Dehálaš árvun lea gulahallan, ja olmmoš gulahallá mehciin ii ge meahci birra (Schanche 2002).

En fortelling som den ene av forfatteren er blitt fortalt, viser hvordan kommunikasjon med meahcci kunne arte seg. Oanehis mitalusaša maid nubbi čállin lea gullan **čájeha mo gulahallan mehciin sáhtii leat**. Lea mitalus muhtun vuoras albmá birra gii álo manai meahccái ovdalgo álge meahccelájuin, mitalit guvlu ja heakkalaččaide ahte sii leat boahimin dohko čuohppat suinniid. Son lohpidii guovllu ahte ii galgan muosehuttit ovttage doppe. Dát mitalus čájeha mo olbmot gudnejahtet meahci ja buot mii doppe lea. Go olbmot geat eai máhte sámegeiela dahje eai dovdda meahci sisdoalu, de jávket dákkár mitalusaid. Mitalusaid bokte leat olbmot oahppan dádjadit meahcis, ja daid lea ain odne ge dehálaš muitit ja seammás gaskkustit viidásut.

Jus utmark geavahuvvo vástideaddji doaban meahccái, de sáhtttá dat dagahit ahte vejolašvuodát ávkkestallat meahci sáhttet gáržžiduvvot. Eai daidda leat seamma stuorra váikkuhusat jus bálggis mii geavahuvvo hervvoštallamii jávká. Muhto nuppe beales jus mohtorjohtolaga váldá eret muhtun guollejávraí, de leat váikkuhusat sihke dan jávraí ja olbmuid geat doppe vižžet birgenlági. Jávrriit billášuvvet go doppe ii bivdojuvvo, ja dasto čuozašii giddejuvvon johtolat olbmuid birgejupmái.

Go leat stuorra erohusat meahci ja utmark gaska, de sáhtttá dagahit váttisvuodaid geavaheaddjiide. Iešguđetge guovlluide leat iešguđet áddejumi ja dát sáhttet sehkkejuvvet oktii. Ii oro leamen maiddá vuoiggalaš ahte olbmuid meahcit mat leat leamaš dás agi beaivve, galget rievdaduvvot ja heivehuvvot vieris geavaheamiide.

2.2 Meahcci lea ealliguovlu mas lea iežas logihkka

Meahcci lea šaddan olbmuid oktavuodaid bokte eatnamiidda, guovlluid duovdagiidda, eiliide ja earáide geat doppe lihkadit (Joks ja earát 2020). Mo olmmoš oaidná ja vásiha meahci lea dan duohken mo lea oahppan dádjadit doppe, nugo mitalusaid ja iežas vásáhusaid bokte (Joks 2007). Máilmmiáddejumi lea guovddážis min dádjadeapmái go dat bidjá vuodá dasa mo mii válljet lihkadit iežamet guovlluin. Meahcci lea dákkár guovlu gos olbmot dádjadit sierralágan ipmárdusaid ja njuolggadusaid mielde. Dovddus njuolggadus lea ovdamearkka dihtii jearrat lobi ovdal go cegge lávu (Balto 2023). Lávu maiddá ii galgan cegget bálgá ala ja iige dola ge bidjat dasa (Rybråten ja earát 2024). Berre maiddá jearrat lobi ovdal go viesu ceggegohtá odđa sadjái. Asta Balto ja Gudrun Kuhmunen čálliba ahte "bivdit lobi roggat eatnama ásaiduvadettiin čájeha olbmo vuollegašvuoda lundui, man čuovvu bistevašvuoda ovdáneami jurdda" (Balto & Kuhmunen 2014).

2.2.1 Meahci mánggabealatvuodát

Meahci doaba lea ožžon sisdoalu sápmelaččaid iežaset oktavuodaid bokte meahcceguovlluide (Joks ja earát 2020). Iešguđetlágan mehciin leat sierra namahusat mat govvejit doaimma, nugo luomemeahcci gos olbmot luopmániid čogget.

Govva: Joks: Luomemeahcci.

Dasto leat eará sullasaš namahusat earret eará bivdomeahcci, muorrameahcci ja muorjemeahcci (ibid.). Meahcit leat guovllut gos dilálašvuoha čielggada makkár meahcis lea sáhka. Gosa don manat ja maid don barggat lea dilálašvuoda duohken. Meahcis dahje mehciin eai leat danne dihto guovllut dahje čielga rájât. Leat ovdamearkka dihtii logatkeahces luomemeahcit. Seammás sáhtttá muhtun muorjemeahcci leat muorrameahccin giđđat ja čakčat. Nu seamma guovllus sáhttet leat mánggalágan meahcit mat rievddadit áiggi dáfus ja dilálašvuoda bokte. Sáhtttá dadjat ahte meahcci lea konkrehta ja spesifihkka mii bures govvejuvvo giela bokte (ibid.). Juohkehaš diehtá maid nubbi áigu dahkat go gullá ahte son lea mannamin luomemeahccái. Nubbi olmmoš ii dattetge sáhte geahččat kárttas guovllu nama go dasa sus eai leat doarváid dieđut jus ii ovdagihtii dovdda dan olbmo luomemeahci, bivdomeahci dahje muorrameahci.

2.2.2 Ii galgga ehpela sturrosaš loddečivgaid bivdit

Mo ja goas meahcis berre bivdit oidnojuvvo eará láhkai Sámi árbevirolaš meahcásteaddjiid gaskka go dain njuolggadusain maid stáhta lea ráhkadan (Østmo 2021). Stáhta njuolggadusain lea ovdamearkka dihtii mearriduvvon rievssatbivddu álgit árra čavčča, namalassii čakčamánu 10 beaivve rájes. Rievssahiid fas álgget gárdut maŋnelis, namalassii skábmamánu 1. beaivvi⁴. Dalle lea rievssat juo vilggodan. Almmolaš bivdonjuolggadusain

⁴ Geahča Forskrift om jakt- og fangsttider samt sankning av egg og dun for jaktseongene fra og med 1. april 2022 til og med 31. mars 2028.

lea beaivvi ala mearriduvvon goas bivdu álgá, ja meahcásteaddjit fas gehččet makkár dilis rievssat lea ovdal go bivdigohtet. Nu eiseválddiid bivdoáiggit eai buot áiggiid soaba oktii dasa mo meahcásteaddjit árvvoštallet goas lea buoremus bivdigohtit.

Sámis gullo vuosteháhu árra rievssatbivdui, go dalle leat ain rievssatčivgga smávva. Ásllat lea eallilan olmmoš gii lea bajásšaddan deanuleagis. Son lea mánnávuoda rájes vádjolan meahcis, ja govahallá dálá rievssatbivddu dáinna lágiin:

Mii álggiimet rievssahiid gárdut skábmamánu, ja dál han álget juo bivdit go loddečivga ii leat stuorat go ehpele. Dat eai galggašii álgit ovdal go golggotmánu go dalle lea juo sturron vehá. Mun in leat goassige álgán bivdit njoammila ja rievssaha ovdal go vielgadin šadde, ja de šattai heaitit cuoŋománu 3. beaivve go dan rádjái leai lohpi bivdit. Mun lean álgán bivdit rievssahiid go ledjen čieža jahkásaš, ja bivden gitta 1999 rádjái, ja dalle cuoŋománu 3. beaivve mun biđgejin buot daid gárddiid, ja lohken: "in šat". Dalle leai vel valjis rievssat. Gárddiin ii loaktán, muhto čakčat go čivggaid báhččet, dat lea mii goarida rievssahiid, oainnat don fertet njeallje čivgga anŋke juo báhčit ovdal go olles rievssaha fitnet, nu ahte ii galggašii ii eisege bivdigohtit čakčamánu.

Áslaga mielas lea boastut go dáppe davvin čuvvot seamma bivdonjuolggadusaid go máddin. Dáppe rievssat maŋnelis manne ja maŋnelis girdila go máddin. Son maiddáii ii mana meahccái go lottit mannejit. Dat galget ráfis beassat čivggaid dikšut. Muhto go čivgga leat bohtán eatnamii, de manná meahccái ja álgá čuohppat ja njáskat muoraid. Iige son bisán murremis čakčat go lea ealgabivdu vaikke FeFo lea gieldán su mannamin muorrimeahccái ealgabivddu áigge go dalle sáhtttá heađuštit bivddu.

Áslat muitá ahte su áhčči bivddii giđđadálve čáhcetlottiid gitta 1950-logu rádjái. Dalle gildojuvvo buot giđđadálve lodden. Guovdageainnus gal besset ain loddet giđđadálve vaikke bivdu lea sakka gáržžiduvvon. Loddenraporttas bohtá ovdan ahte loddečivgga fertejit beassat stuorrut, ja lottit eai galgan muosehuvvat besiin (Østmo 2021: 38). Seamma mitaluvvo mearrasámis:

Boares olbmot gilde ovdalaš áigge mánáid voignat lotti beassái. Jus sii dan dahke, de loddii guođđá beasis ja maniidis. Muittán ahte mii mánát doalaheimmet vuoiŋastagaid go guovllaimet lotti beassái⁵

(Larsen 1979: 55).

⁵ Teaksta lea heivehuvvon otná čállinvuohkái.

Olbmot čogget gal maniid mat eai leat lálluojuvvon nu ollu ahte leat liegghanan. Manni mii lea čevttut/čeaktu, lea buorre manni go dat ii leat vel čivgan (Nilsen ja earát 2022: 19). Ii maniid ge galgan váldit eanet go dárbbášii (ibid.). Seamma lea maiddái guollebivddus njuolggadus ahte ii gurra jávrri.

2.2.3 Dearvvas jávri galgá leat guollái

Go guliid bivdá, de galgá vuhtiiváldit ahte jávrris leat iešguđetlágan guollesturrodagat. Dalle lohket ahte jávri lea guollái (Østmo 2021: 37). Áslat ii loga iežas oaidnán nu galle sáibmabivdi meahcis manjemuš 30 jagi. Son jáhká ahte sivva dasa lea ahte olbmot eai gille vuolgit guhkás meahccái bivdit go eai oáččo go ovttain sáimmain bivdit. Go moai jerre Ásllagis ahte mo čuohcá jávrride jus doppe ii bivdojuvvo, de vástida ahte dat billašuvvet, ja čujuha muhtun guvlui gos eai beasa bivdit eará go dálvet. Ovdal ledje doppe golmma kilosaš rávddut, ja guovtte jagi áigi go finai beassáži jienja alde oaggumin, de gottii dušše moadde 50 grámmasas rávddu. Muhtun jávrride lea guolli máhtuluvvan go ii bivdojuvvo. Jávreduksun Ásllaga mielas livččii jus nuoraide addojuvvošii vuoigatvuohta nie ja nie ollu bivdit. Dasa galggašedje njuolggadusat ahte ii galgga guđain sáimmain bivdit eanet go guokte ija, ja dat lea dieđus maiddái dan duohken man stuoris jávri lea. Jávredurodat dat mearrida man guhká guđain sáimmain sáhtá bivdit. Áslat muitala mo son oahpai iežas ádjás bivdit:

Dalle go mun vuosttas geardde álgen iežan ádjá mielde bivdit doppe Rávdojogas, de ledje sus 20 sáimma maid moai suohpuime. Dalán go ean goddán šat dan 20 sáimmas go 20 guoli, de logai “dál moai heite”. Muhto dalle ledje eará sáimmat. Don oidnet čalmiin daid árppuid, muhto dál galgat stuorruanglása váldit vai oainnát daid suonaid. Dalle ledje galjit sáimmat, muhto dál illá bealgi čáhká čađa. Dan áigge ledje árposáimmat ja dál leat nylosáimmat mat eai oidno čázis. Vahát lea jus bidjá menddo ollu, de gal billistit jávrride. Juohkehaš gii vuolgá jávráid galggašii gal ieš jearahaddat boarrásut olbmuiin ahte mo sii galget bivdit. Ii leat beare vuoddjájit ovttá jávráid jus ii leat ovdal fitnan meahcis, ja bálkestit 2-3 sáimma dan jávráid ja iige smiehta šat ahte velgo dohko báziid guolli. Dien mii galgat fáruhit ahte dohko galgá guolli báhcit. Jávreduksun mearkkaša ahte don bivddát jávrride, itge geavat menddo ollu sáimmaid.

Ásllagis lea čielga oaidnu mo jávrride berre dikšut. Olbmo doaibma lea mávssolaš, ja dan haga ii biso jávri dearvvasin. Muhto gii jávrride áigu bivdit, sus galget leat máhtut mo dan dahká. Ii umáhttu olmmoš galgga dušše suohppulit firpmiid jus ii leat oahppanolbmuiin vuos gulahallan.

Lágat ja njuolggadusat leat garrasit gáržžidan mearrasámi árbevirolaš meahcceávkástallama (Birkely 2011). Earret eará ii leat lohpi bidjat go golbma sáimma jávráid. Dákkár gáržžideapmi dagahii ahte ii lean šat gánnáhahtti bivdit daidda geat ovdal ledje viežžan dietnasa jávrebivddus. Nu nohkagođii jávrebivdu, mii dagahii ahte jávrride leat menddo ollu unna guolážit ja nu billašuvve jávrride (ibid.: 47). Dat seamma bodii maiddái ovdan *Ressursutvalget for Finnmarksvidda 1978* (ibid.).

2.2.4 Luomemeahcci lea addán biepmu, dietnasa, vásáhusaid ja gullelašvuođa

Lubmen lea leamaš erenoamáš dehálaš ovdalis áigge. Luomi lea sihke borramuš bearrasii ja vuovdingáivu (Nilsen ja earát 2022). Dat lea daid meahcebirgenlágiin mii buvttii dietnasa olbmuide, ja luomi vuovdojuvvo vel odne ge sihke gávppiide ja priváhta olbmuide (ibid.). Luomečoagginaigge lea dábálaš ahte olles bearaš manai luomemeahccái ja sáhtte leat doppe mánggaid beivviid ja ijaid. Harrieth Aira čállá mo luopmánat galge leat buorin buohkaide:

Dá dábe vuosedii sámi sissnásasj vuogijit gáktu avta sijdan/fuolken juohki luohkojt vaj da báhti moaddásijda ávcken, aj sidjij gudi juonja láhkáj mælggadijda e boade. Dan láhkáj juogaduvvi láttaksaje dárboji milta, ja dakkir juohkem sjammam le dagu rievudis, jali noaromma, mij aj sjaddá dáhpen gá tjuovoduvvá buolvas buolvvaj

(Aira 2020/2021: 15).

Lagaš luomejeakkit gulle dábálaččat daidda geat orro daid lahka. Áslat muitala ahte doppe gos son lea bajásšaddan, doppe ledje juohkehaččas iežas jeakkit, ja son ii mannan earáid jekkiide. Olbmot ledje ovttasráđđái jekkiid alde, muitala Áslat. Muhto jus mat su jekkiin ii lean luomi, de sáhtii gal mannat earáid jekkiide nugo Uvllá jekkiide dahje Áne jekkiide. Áslat muittaša maiddái ahte juohke dálus ledje iežas jeakkit ja muorrameahcci lahkosis. Ii lean dattetge nu ahte olmmoš ii beassan nuppiid muorramehcin čuohppat muoraid. Leai maiddái vierrun ahte olbmot geat guste vázzit guhkás, guđde lagamus jekkiid boarrásat olbmuide ja mánaide (Rybråten ja earát 2024; Aira 2020/2021). Oaidnu ahte buohkat galggašedje beassat lubmet, sáhtá vuolgit dan áddejumis ahte juohkehaččas galgá leat birgejupmi, ja ahte juohkehaš gii háliida, sus galgá leat vejolašvuohta beassat luomemeahccái.

Luomemeahcis leat maiddái sierra njuolggadusat mo doppe galgá dádjadit. Jus oaidná olbmuid jeakkis, de ii galgga mannat daid lahka čoaggit go dat

oidnui leamen fastin, ja sáhtii maiddá ipmirduvvot ahte don leat vuojeheamen daid eret doppe (Nilsen ja earát 2022). Muhtumat govvejit luomejeakki borramuškámmárin, ja gullo dajaldat ahte it don nuppi olbmo borramuškámmára galgga duolbmud (ibid.).

Luomemehciin leat báikenamat mat govvejit olbmuid oktavuodaid jekkiide, ja dat guovllut leat dehálaččat olbmuide (Nilsen 2022, 21.10.). Harrieth Aira juohká báikenamaid golmma kategorijaide nugo namma mii čujuha mo guovlu dahje duovdagat leat oaidnin láhkai, dasto sáhtta guovlu leat ožžon nama muhtun olbmo maŋis, ja loahpas vel leat namat mat mitalit mii guovllus lea dáhpáhuvan dahje dáhpáhuva doppe (Aira 2020/2021: 17).

Porsáŋggus lea lŋggájeaggi mii mitala ahte dien jeakkis lávii lŋgá lubmet (Nilsen 2022, 21.10.). Doppe lea maiddá jeaggi man namma lea Morššajeaggi go lea balsa mas lea moršša hápmi (ibid.). Divttasvuonas mitala muhtun luomečoaggi ahte son ii lubme dušše čoaggima dihtii, muhto guovllut gos son čoaggá gullet sutnje (Aira 2020/2021: 12). Maiddá Porsáŋggus namuhit luomečoaggit gullevašvuoda iežaset luomejekkiide geahča Nilsen ja earát 2022: 21-22.

2.2.5 Čavga meahcceráját eai soahpan oktii birgejumiin

Mehciid ávkkástallan lea leamaš buot giliolbmuid várás. Ii oktage galgga doalahuvvot olggobealde. Dattetge čuvvot nuppit mielde nuppiid meahccasteaddjiid. Nu meahccástallamis lea sosiála dárkkisteapmi, ja ii oktage vára háliit heajos beaggima. Dan sáhtta olmmoš vásihit jus ii leat láhtten albma láhkai meahcis dahje ii leat čuvvon čálekeahces meahccenjuolggadusaid.

Olmmoš fertii áli atnit muittus ahte boahtte áiggis maiddá galggašii sáhttit viežžat meahcis birgenlági. Sáhtta jearrat ahte leigo boahtteáiggi birgenjurdda mii dagahii ahte meahccasteaddjit bisuhedje guovlluid čavddisin; loddečivggat eai bivdojuvvon, jávrrit dikšojuvvojedje ja jekkiin eai čoaggán čurrohiid. Olbmuid leat čilgehusat iežaset guovlluid áimmahuššannjuolggadusaide. Muorrameahcis ovdamearkka dihtii sáhtii leat njuolggadus ahte ii galgan njeaidit buot muoraid go dat galge leat soadjin ođđa šaddimuoraide.

Vaikke ledje njuolggadusat mo meahcis dádjadit, de ledje das spiehkastagat. Juohke meahcceávkkástallan gehččui dál ja boahtte áigge birgejumi ektui. Ii oktage galgan báhcit birgejumi haga.

2.2.6 Meahcis ferte olmmoš máhttit dádjadit

Meahcci dahje meahcit leat guovllut mat leat ássanbáikki olggobealde, ja dábálaččat leat dat várre- vuovde, vuopme- dahje duottarguovllut.

Guovdageainnus lohket ahte meahcci lea guovlu gosa boadát go guodát ruovttu ja gili (Schanche 2002). Meahcit leat maiddá praktihkalaš guovllut gos leat mánggalágan valljodagat mat leat olbmuide addán birgenlágiid. Divttasvuonas ain juo Oarjevuonas, lea meahcci eanan mii lea fiervvá ja várrečoaha dahje čoru gaskka. Harrieth Aira čilge dan ná:

Miehtsen máhtti ulmutja muorrit, muorjjit (láttagijt, jånåjt, sarijt, tjáhppismuorjjit), biessit ja iehtjádav tjoagget, ja aj láddit. Miehttse la vuolládagajn ja álu nuorrebielen sidjij gudi árru vuonajn.

(Aira 2022: 66).

Meahcis olbmot murrejedje, murjejedje, čogge bešiid ja loddejedje. Ovddežis ledje maiddá Divttasvuonas meahccelájut (ibid.). Meahcci lea sámi doaimanguovlu ja doahpágis leat suorggiduvvon ođđa sánit mat čujuhit iešguđetlágan doaimmašlájiide, nugo ovdamearkka dihtii bivdomeahcci ja luomemeahcci (Joks ja earát 2020). Ruotabeale Sámis geavahuvo maiddá boazomeahcci (Skaltje 2005).

Olbmot leat birgen mehciin rievddadalli dilálašvuodain. Dádjadeapmái leat geavahan árbevirolaš máhtu maid leat ovddit buolvvain oahppan seammás go maiddá leat váldán atnui iežaset vásáhusaid ja hutkáivuoda. Vuoiŋgalašvuoha lea oassin mehciid dádjadeamis, ja Sámis leat ollu mitalusat das mii sáhtta geavvat jus olmmoš ii gudnejahte mehciid (Nergård 2006; Joks 2015; Balto 2023). Meahci dádjadeapmái gáibiduvvojit mánggabealat máhtut. Dasa lassin gáibiduvvojit fas sierra lágan máhtut iešguđetlágan mehciide.

2.3 Olmmoš gal birge, vaikko ovtta jagi čáhcegeađgi alde

2.3.1 Birget

Birget lea doaba mii lea nannosit čadnon meahccái ja meahccasteapmái. Go vuolgá meahccái, de ferte ráhkkaniit dasa ahte birge doppe juohke lágan dilálašvuodain. Birget geavahuvo muđui eará oktavuodain maiddá. Mánná galgá sáhttit birget eallimis. Dalle lea vánhen dávjá jurddašeamen ahte mánná galggašii birget sihke ekonomalaččat, sosiálalaččat ja máhtuid dáfus. Birget lea maid suorggiduvvon sániide nugo birgetmeahtun. Jus beana lea birgetmeahtun, de mearkkaša dat ahte ii leat álki dan stivret. Dahje jus olmmoš ii leačča máhttan niibbi duddjot, de sáhtta leat danne go ii leat birgen ávdnasiiguin.

Birget fáttmasta maiddá dan mo olmmoš servvoštallá ja gulahallá iežas birrasiin, eará olbmuiguin ja buot eará heakkalaččain ja ii-heakkalaččain. Olmmoš gii

máhtttá, diehtá ja dádjada, sáhtttá birget vaikko guđe dilálašvuodas, vaikko ovttá jagi čáhcegeađggi alde, nugo sátnevádjasis daddjojuvvo. Birgemis lea maiddá ceavzimis sáhka das mo olmmoš ceavzá máhtuinis, dieđuidisguin ja čehppodagainis (Aikio 2010).

Birgenláhki muitala makkár vugiin ja vejolašvuodain olmmoš sáhtttá birget ekonomalaččat. Dat lea konkreetta doaba mii čujuha daid vugiide mo olmmoš fitne alcces eallinlábibi, ovdamearkka dihtii guollebivddus dahje lubmemis. Olles bearaš leai čadnon barguide mat adde olbmuid birgenlági, muhto nu ii leat šat odne. Asta Balto čállá váilevaš birgenlágiid birra ná: “Go smávva sámi gilážiid birgenláhki rievda, go bargu ráddjejuvvo 9-16, ja bargoeavttut leat stuorraservodaga hálddus, de gáržot árbevierrodoaimmat ja dáid viidáseappot fievrreidapmi” (Balto 2023: 129-130).

Dál lea eanet dábálaš ahte olbmuid lea dienasbargu ja dasa lassin vižet meahcis birgejupmái. Sáhttášii buohtastahttit birgenlági otná ealáhus áddejumiin, muhto ealáhusdoaba mearkkaša birgenlági spesialiserema, ovdamearkka dihti jus jávrebivdu šaddá muhtuma ealáhussan, de sáhttet eará birgenlágit gahččat eret. Sáhtttá jearrat lea go dalle šat sámi birgejumis sáhka.

2.3.2 Birgejummi

Birgejummi gullá nugo ovdal čilgejuvvon, ovttaskas olbmuid ja servodaga eallinvuohkáii mas leat ekonomalaš, sosiála ja vuoiŋjalaš bealit (Porsanger & Guttorm 2011). Birgejummi mii fas guoská meahccái, fáttmasta proseassa mo olbmot birgejit ja cevzet iežaset mehciin. Dasa lassin gullá birgejupmái áimmahuššat meahci nu ahte dat bissu čavddisin (ibid.). Loahpa loahpas lea dattetge dan duohken mo birgejummi addá buori eallima. (Aikio 2010). Stuorradiggedieđáhusas sámi giela, kultuvrra ja servodateallima birra – Sámi álbmoga álbmotdearvasvuodas ja eallineavttuin deattuhuvvo meahccegeavaheapmi juoga mii nanne dearvasvuoda:

Olbmot namuhit sámi árbevirolaš kultuvrra leat posiitiiva ovdamunnin go bukte cealkámuša dán dieđáhussii. Meahcástallan nugo bivdu, murjen ja šattuid čoaggin movttiidahttet olbmui lihkadit ja olbmot vásihit dan ávkkálažžan⁶

((Meld. St. 12 (2023 -2024), s. 10)).

Hálddašit árbedieđuid mat čatnasit birrasii, duovdagiidda ja meahccevalljodagaide maid meahcci addá, leat eaktun birgejupmái. Sápmelaččaide geat orrot deatnogáttis ja luossajohkagáttiin leamaš luossabivdu álo dehálaš birgenláhki (Joks 2015). Luossa bivdojuvvui vuosttažettiin olbmuid iežaset

atnui, muhto olbmot maiddá vuvde dan ja fidnejedje dietnasa (ibid.). Luossabivdu attii maiddá vejolašvuoda leat olgun, servvoštallat earáiguin ja vuoiŋnastit eará árgabeaivvedoaimmain. Vaikke luossabivdu sáhtii leat lossa bargu, de attii dat olbmuid buori eallima (ibid).

Moai dás digaštalle máhtuid ja muhtun árvvuid mat leat čadnon meahcásteapmái, nugo vuoiŋjalašvuhtii, meahci áimmahuššamii ja ceavzilvuhtii. Gulahallan lea maiddá dehálaš máhttu. Duohta eallimis eai leat dát máhtut ja árvvut sirrejuvvon, muhto dát sáhttet gullat oktii dahje mannet seahkalagaid.

2.3.3 Vuoiŋjalašvuoha

Vuoiŋjalašvuoha ja máilmmiáddejummi vázziba giehtalagaid. Asta Balto (2023: 128) čállá ahte máilmmiáddejummi vuodđuduvvo dasa ahte meahcci ii leat olbmuid objekta, muhto ahte olmmoš juogada eallima eará heakkalaččaiguin main lea vuoiŋja. Olmmoš sáhtttá maiddá oaidnit jeakki, jávrra ja muoraid ja ii-heakkalaččaid, dehálaš gulahallan- ja ovtastallanguoibmin (Kuokkanen & Balto 2024). Dát muitala mo olmmoš oaidná iežas sajádaga máilmmis. Olmmoš ii leat okto meahcis ja ii ge son sáhte mearriditge meahci, mánu, dálkki ja jahkodagaid badjel (ibid.). Son lea baicce daid hálddus, seammás lea sus lagas oktavuoha mehciin ja daid sidnádusaiguin mat doppe ležžet. Vuollegašvuoha ja giitevašvuoha leat danin dehálaš árvvut go ávkkástallá meahccevalljodagain. Árvvus atnit meahci ja čájehit dasa giitevašvuoda, lea sápmelaččaid vierut mat nannejit ja ođasmahttet olmo gullevašvuoda meahccái (Kuokkanen & Balto 2024: 26).

Vuoiŋjalašvuoha ja máilmmioaidnu addiba olbmuid meinnega ja vejolašvuoda oaidnit iežaset stuorát oktavuodain. Vaikko olmmoš dorvvasta risttalašvuhtii, čuoovu sámi máilmmiáddejummi olmo (Balto 2023). Vuoiŋjalašvuoha ja máilmmiáddejummi bohtet ovdan erenoamáš dilálašvuodain, earret eará meahcis (Nilsen ja earát 2022). Ii leat dábálaš nu jitnosit hállat sámi vuoiŋjalaš meanuid birra, muhto seammás diehtit ahte dat leat čuvvon olmo mánnávuoda rájes. Nubbi dán kapihttala čállin muitá go su eadni oahpahii sutnje čájehit giitevašvuoda luomejeaggái go leai addán luopmániid. Son gieđain čájehtii olles luomejeakki ja giittii luopmániid ovddas ja de sidnidii dan. Logai ná: “Buresivdniduvvon lehkos dát luomejeaggi mii munnuide lea addán valjis luopmániid.” Ii leat diehttelas ahte jeaggi livččii addán luopmániid ja ii ge galan váldit dan diehttelassan. Luomejeaggi lea muhtumin dego guollejávri, oainnát muhtumin dat addá ja eará háviid ii atte (Østmo & Law 2018).

Lovisa Mienna Sjöberg (2018) čilge sidnideame gullat árgabeaivve daguide ja dávjá lea dát geavahuvvon risttalaš oktavuodain. Son oaivvilda datte ge ahte sidnidit sáhtttá leat boarráset go risttalašvuoha Sámis. Sidnideami bokte olmmoš oažžu buori gaskavuoda iežas birrasiiin ja eará sidnádusaiguin mat gávdnojit máilmmis, nugo jávrrit, guolit, muorat ja ii-heakkalaččat.

⁶ Munno jorgaleapmi.

Govven: Liv Østmo. Mávnos-Bier Ánte lea njuohpamin nuohiti.

Guovdageainnus gos doložis juo leat lodden, muitalit ahte go lea borramin čáhcelotti, de ii galgga gaikkodit dákerikki bearehaga (Østmo 2021: 45). Go leat geargan borramis, de dolvot lotti dákerikki miestaga vuollái, ja giitet ja sivdnidit lotti. Dainna lágiin čájehit loddái vuollegašvuoda ja giitevašvuoda. Ii ge galgan mannat sáivii loddet, vaikko vel doppe ledje lottit go sáiva lea guovttebotnat bassi jávri (ibid.). Doppe galge lottit beassat leat ráfis. Dát dagut čájehit man lagas gaskavuohta olbmui lea čáhceloddái ja meahccái, ja man árvvus dat atnet dan maid meahcci addá sidjiide.

Go olbmot hállet ahte meahcci addá, de orro leamen ahte dat vuolgá bivdin doahpagis. Mii bivdit meahcis ovdamearkka dihtii guliid, muhto bivdimis lea maiddái jearramis sáhka.

Jávri de vástida go guoli addá dahje ii atte (Østmo & Law 2018). Olbmot dihtet ahte dálki, mánnu ja áigodat mearridit mo guolli lihkada, muhto loahpa loahpalaččat lea buot jávri dahje meahci addima duohken.

2.3.4 Dovdat mehciid

Olmmoš galgá máhttit ávkástallat daid valljodagaid maid meahcci addá. Dárbblaš máhttu ja diehtu vuolgá das makkár meahcis lea sáhka dahje makkár valljodagaid maŋis olmmoš lea. Olmmoš ferte máhttit dádjadit meahcis, ovdamearkka dihtii johtit várrogasat vai meahcci ii billašuva. Son berre dovdat eatnamiid ja čáziid, máđijaid ja luottaidda vai dádjada.

Solveig Joks (2007: 60) geavaha doahpagaidda oaidnit, dovdat ja dádjadit, go muitala mo mánat ohppet boazodoalus. Guovdageainnu loddenlávdegottis geavahedje dáid doahpagaidda go čilgejedje mo mánat ohppet loddet go leat vanhemiid mielde (Østmo 2021).

Buot deháleamos lea oahppat dovdat lottiid, sihke lottiid luoitaleamos, láhttemis, girdimis ja gosa sii seivot. Sii maiddái ohppet lottiid dovdat jienas, sturrodagas ja dolggis. Oahppat dovdat lea maiddái beljiid ja čalmmiid duohken. Mánat ohppet oaidnit, áicat ja fuomášit lottiid, muhto jus eanus dahje jogas dahje jávrris ležžet loddemin, de fertejit doallat čalmmis dulvvi ja jienaid. Mánat maiddái ohppet dádjadit dulveanus dahje -jogas ja meahcis. Dádjadit sátni maid mearkkaša ahte mánat ohppet leat várrogasat giđđajiena alde, ja ahte sii fertejit geavahit jierpmi ja oaidnit jienas sáhtta go dan alde viehkat (Østmo 2021: 33-35). Go oaidná, de galgá maiddái geavahit veahkkin dan maid rávisolbmot leat čilgen ja dan maid ieš lea vásihan. Oaidnit lea maiddái dehálaš go meahci vánddarda. Guovdageainnus gos lodden lea dehálaš, lávejit olbmot bievlan bisánastit geahčadit monnenjávriid go mannet meattá (Østmo 2021). Sii meroštallet man ollu lottit leat dáid jávriin, gehččet leat go stuorra beassádagat ja geahčadit vel makkár lottit doppe leat. Sii vuhtiváldet dáid dieđuidda go meroštallet loddenáliid nuppi giđđadálvve.

Lottiid ja elliid meroštallan lea dehálaš. Juohke giđđadálvi čoagganit olbmot eatnogáddái dahje jávregáddái ja giikanastet makkár lottit leat juo bohtán (Østmo 2021). Sii dihtet earret eará ahte hanjå, čođgi ja njurgu liikojit čohkkát jiena alde, ahte fiehta liiko buokčat ja fas čohkkedit jiena ala (ibid.). Muhto, eai sii loga lottiid, sii meroštallet orrot go dán jagi eanet fiehtagat dahje eará lottit go diibmá ja ovdal dan maid. Sii geahčadit leat go njurgot juo bohtán. Sii háleštit ja divaštallet ja buohtastahitet eará jagiiguin (ibid.).

Máhtut meahci birra leat, nugo eará árbevirolaš guovlluin ja doaimmain, ovddiduvvon áiggiid čađa ja fievriduvvon buolvvas bulvii (Porsanger ja Guttorm 2011). Juohke buolva ođasmahtta daid ja heiveha ain

rievdadalli dilálašvuodaide ja ođđa hástalusaid (Aikio 2010). Olbmot gávnadit ja digaštallet dieđuid ja máhtuid maid leat háhkan iežaset vásáhusaid ja dieđuid vuodul, ja dainna lágiin besset iskat iežaset máhtuid doallevašvuoda. Seamma dehálaš go juogadit máhtuid guđet guimmiiguin, lea maid doalahit buriid oktavuodaide kránnjáide ja eará olbmuid geat leat du lahka.

2.3.5 Gulahallan

Sigvald Persen čállá man dehálaš gulahallan lea birgema ektui:

Vuosttažettiin leai máhttu birgenláhká, daiguin valljodagain maid sáhtii ávkkástallat. Muhto leai maid máhttu dasa mo sáhtta birget ráfálaš ovtastallamis, dainna go riidu golaha návccaid ja dan ferte garvit⁷

(Persen 2011: 15).

Leai dehálaš máhttit gulahallat ja soabadit lagas olbmuiiguin ja kránnjáiguin nugo dás bajábealde boahtá ovdan. Olmmoš galgá sáhttit birgehallas earáiguin ja erenoamážit singuin geat ávkkástallet daid seamma mehciid go ieš. Jus olmmoš ii máhttan gulahallat, de sáhtii čuožžilit dárbbasmeahttan riidu. Searvevuotta lea dehálaš go dainna lágiin maiddá fitne olmmoš dárbbaslaš dieđuid ja veahki. Leai smávva fearán muhtun siiddas gos boazosápmelaččat ledje mearkumin, mii govve dehálašvuoda soabalašvuodas. Siiddas ledje maiddá guokte amas olbmo geat dihte mitalit áiddo joavdan olbmui, ahte leai hirbmat riidu čuožžilan guovttii joavkku gaskkas. Dasto vulggii áiddo joavdan olmmoš gárdde lusa. Doppe čohkkáiga guokte ádjá geat gulaiga goappatge jovkui, ja geahčadeigga hui ráfálaččat ahte lea go dán giđa áldu guoddán. Go áiddo joavdan olmmoš jearai nuppi eamidis mo nu ráfálaččat sáhtiiga gulahallat, de vástidii son: “Eat mii sáhte buot báttiid časkit rastá. Mii fertet máhttit gulahallat vai birgehallas”. Diet ovdamearka čájeha gulahallama dehálašvuoda olbmuid gaskka geat galget birget seamma birgenlágis mii lea oktasaš guovllus.

Loddenáigge Guovdageainnus lea erenoamáš dehálaš gulahallat eará loddejddjiiguin. Dalle oážžu diehtit nuppiin oidnojit go lottit, makkár lottit leat juo joavdan, lea go eatnu dulvamin, makkár lea jiekŋadilli eanus dahje loddenjávrris. Olbmot deaivvadit márkaniš ja háleštit. Sii čuođjalahattet nubbi nubái dahje sii deaivvadit muhtun jávregáttis, ja nu sii fidnejit dárbbaslaš dieđuid. Seamma lánkaí dáhpáhuva maiddá gulahallan luomeáiggi. Olbmot diđoštit ahte leat go luopmánat čoaŋginláhkkái ja guđe lágan báikkiin dat leat. Leat go rabas jekkiin vai skirriid siste. Gulahallan meahci birra lea maid ovtastallan nugo Asta Balto ja Rauna Kuokkanen (2024) čálliba. Ovtastallan šaddá go olbmui leat oktiigullevašvuotta seamma mehciide.

Gulahallan ii dáhpáhuva dušše olbmuid gaskka, muhto maiddá olbmuid ja meahccegáhppálagaid gaskka. Lea dábalaš ahte lottit buktet dieđuid (Ryd & Ryd 2017). Sámis lea ovdamearka dihtii dovddus ahte skire lea diidalloddi mii buktá dieđu (Larsen 1979). Eará eallit ja divrrit maiddá sáhttet buktit dieđuid. Dás lea mitalus nuppi čállá áhči birra gii lea iežas ustibiin oaggumin eatnogáttis. Fáhkkestaga áhči luoitili stákku ja logai ahte dál gal soai ferteba vuolgat. Son oinnii uvllu mii girddašii hui vuollin, ja de son didii ahte dál boahtá bajándálki. Ádjá guovttos justa olliiga ruoktot ovdal go baján čeargugodii.

Muhtun gulahallanvuohki mii don doložis juo lea dábalaš, lea gulahallan mehciin sieiddi bokte. Olbmot dorvvastedje guollesieidái go ledje guollebivddus (Solbakk & Solbakk 2006). Viiddis gulahallan, sihke heakkalaččaiguin ja ii-heakkalaččaiguin lea dárbbaslaš jus galggaš lihkestuvvat meahcástallamis ja muđui eallimis.

2.3.6 Áimmahuššat mehciid buktá ceavzilvuoda

Olbmot dadjet ahte eatnamat galget bissut čavddisin ja meahcci ealasin go lea sáhka ođđaigásaš sisabahkkemiin. Sii oaivvildit meahcci bissu ealasin ja dearvvasin go olbmot ávkkástallet doppe go dainna lágiin vuhtiiváldet meahci ođasmahttindárbbuid. Raporttas meahcástallan Guovdageainnus, mitaluvvo ahte buohkat geat jearahallojedje lohke ahte jávrrit billašuvvet jus dat eai geavahuvo (Riseth ja earát 2009: 86). Dát mearkaša ovdamearka dihtii ahte jávrrit jábmot. Seammás vuovddit vesáluvvat, jeagil nohká ja eatnamat sámmáluvvat. Dakkár guovlluin ii leat buorre šaddu, ja ii ge guliide ja elliide leat buorre ealát. Danin leat báikkálaš olbmot vuostá ráfáidahttima (Riseth ja earát 2009: 148-149). Go guovllut leat suodjaluvvon, de sáhtta divvut jearaldaga ahte leago dat šat meahcci Sámi áddejumi mielde. Rievtti mielde ii dáidde dat leat šat meahcci go báikkálaš olbmot eai beasa dohko vuolgat ávkkástallat daid valljodagaid mat doppe leat.

Meahceávkkestallamii gullá maiddá dárkkil smiehttat ja áimmahuššat mo son meannuda valljodagaid ja láhtte meahcis. Buot ávkkástallamiin berre vuhtiiváldit ceavzilvuoda (Kuokkanen & Balto 2024). Ii olmmoš berre váldit eanet go maid dárbbasa (Østmo & Law 2017, 15.4.). Berre maiddá čorget iežas lávvo- ja dollasaji vai ii leat giksin eará heakkalaččaide.

Sáhtta lohkat ahte dihtoguvllut ja dihtomeahcit leat erenoamáš dehálaččat olbmuid gullevašvuhtii ja birgejupmái (Kuokkanen & Balto 2024). Otná ealgabivddus Finnmárkkus maid FeFo hálddaša, vuorbádit juohke jagi ealgaguovlluid. Ealgabivdi ii dáidde beassat seamma sadjá juohke jagi. Dainna lágiin eai oaččo bivdit seamma čanastaga guovlluide go ovdamearka dihtii luomečoaggit, jávrebivdit ja árbevirolaš luossabivdit geat geavahit seamma guovlluid juohke jagi. Sáhtta jearrat ahte áimmahuššat go olbmot guovlluid seamma lánkaí go sii dahket gain leat iežaset meahcit. Maiddá deanuásiin leat iežaset luossabivdosajit maid sii dovdet bures, ja gullo maiddá

⁷ Munno jorgaleapmi.

dajaldat ahte olmmoš gii lea bivdán seamma sajis mánnávuoda rájes, dovda juohke geađggi doppe (Joks 2015). Turisttat leat maiddá viššalit bivdán deanus, muhto sin stággobivddu gal lea álkibut sirdit eará jogaide, muhto árbevirolaš bivdi ii sáhte dahkat dan seamma. Dihto guovllut orrot leamen dehálaččat árbevirolaš bargguin. Birgejupmái gullá maiddá ahte olmmoš galgá čájehit vuollegašvuoda ja giitevašvuoda meahccái mii addá iežas valljodagain (Østmo & Law 2017).

Olmmoš fas galgá máhttit dássidit ávkkástallat valljodagaid, ja vuhtii váldit meahci ođasmahtindárbbuid. Jávredivddus atná olmmoš čalmmis dárbbasa go jávri divššu ja bearráigeahččá leat go guolit juohke sturrodagas (Østmo & Law 2017). Oahppu lea ahte buot maid olmmoš barggaš meahcis, son ferte smiehttat meahci ođasmahttima birra go sihke meahcci ja olbmot galget ceavzit. Viežžat birgejupmái gáibida válmmasvuoda ja geabbilvuoda dustet rievdadalli dilálašvuodaid nugo dálkkádatrievdamiid ja eará hástalusaid. Doppe gos ovttá jagi gávnna luopmániid, doppe soite nuppi jagi jeakkit leat áibbas čáhppadin. Olmmoš ferte heivehit iežas birgejumi rievdadalli jahkodagaide, dálkkiide, mánu áigodagaide ja bargonávccaide. Ii olmmoš sáhte vuolgat meahccái vaikko goas, ii sáhte čuovvut kaleandara dáhtoniid, muhto ferte čuovvut dan maid dálki, mánnu ja jahkodat mearridit.

Sámit leat eamiálbmogat ja nugo eará eamiálbmogat, de leat sii áiggiid čađa dássidit ávkkástallan daid valljodagaid mat sin guovlluin leat, ja eai ge golahan daid badjelmearálašvuodain. Ovttahttojuvvon Našuvnnaid (ON) Natuvrašiehtadus lokte oidnosii eamiálbmogiid ja báikkálaš servodagaid dehálaš áimmahuššandoaimma, ja dan mo sii doalahit mánggabealatvuoda ja ceavzilvuoda (FN's Naturavtale COP 15, 2023). Dát natuvrašiehtadus maiddá dáhttu sihkarastit ahte eamiálbmogiid ja báikkálaš servodagaid vuoigatvuodat, máhtut ja dasa guoski árbevirolaš máhtut, máilmmiáddejumiid, árvvut ja vierut gudnejahttojuvvojit (ibid.). Meahcis leat iežas máhtut, árvvut, vierut ja máilmmiáddejupmi, mat galggašedje gudnejahttojuvvoit jus ON šiehtadusa galgá sáhttit olahit. Vuosttas lávki gudnejahttimii lea váldit duodas meahci iežas vuolggasaji.

2.4 Meahcástallama vuođđojurddašeamis lea birgejupmi ja ceavzilvuolta

Meahcci lea iešheanaláš ja nu berre maiddá dat beassat čuožžut iežas julggiid alde maiddá boahhte áiggis vai dan doaimmat ja dagut eai jávkka. Meahcci lea devdon birgenlágiiguin, doaimmaiguin, mitalusaiguin, luđiiguin, báikenamaiguin, fierániiguin ja dat leat fievrividuvvon mánggaid buolvvaid badjel. Dát boktet olbmuide govaid ja gullevašvuoda dovdduid go lea sáhka meahci ja mehciid birra.

Árbevirolaš máhtut ja árvvut leat vuođđun meahcegeavaheapmái. Máhtut čájehit mo meahci

galgá buoremusat áimmahuššat. Ehtalaš njuolggadusat muittuhit min mo meahcis galgá láhttet, goas guliid bivdá, man ollu guliid sáhtttá bivdit, goas jagis sáhtttá bivdit. Meahcis leat eará njuolggadusat go dan maid eiseválddit leat ráhkadan. Danne berrešii bidjat meahccái sierra njuolggadusaid, ja luvvet meahci eret friluftslágas, go meahcci ja "utmark" eaba soaba oktii, baicce sáhttet leat vuostálasvuodat nugo letne suokkardallan ja čilgen dán girjekapihttalas. Meahcis lea oainnat bargguid birra sáhka iige astoáiggedoaimmain nugo friluftsláhka cealká.

Meahcci ja birgejupmi vázziba giehtalágaid. Birgejumi vuođđojurddašeamis lea meahci áimmahuššanvuohki mii buktá ceavzilvuoda. Dákkár máhtuid ja jurddašemiid berre dutkat eanet ja loktet dutkanbohtosiid oidnosii. Lea maiddá dehálaš gaskkustit dáid boahttevaš buolvvaide vai sii maiddá ohppet sámi máilmmiáddejumiid. Dasa lassin berre meahcci gieđahallojuvvoit vuoigalaččat, ja nu ii berre dat jorgaluvvot sahtedohko, muhto čilgejuvvoit. Jorgaleami váttisvuolta lea ahte dat doalvvuha min eará áddejumiide. Boasttulágan jorgaleapmi sáhtttá oidnot joatkkan dáruiduhttimii, man birra gieskat lea almmuhuvvon mángga čuohtesiidosáš raporta (Sannhets- og forsoningskommisjonen 2023).

Meahcci lea doaba mii orro leamen viidát oahpis Sámis, ja maiddá geavahusas eará Sámi guovlluin. Julevsámegillii gohčoduvvo miehttse ja oarjelsámegillii fas miehtjesdajve. Orro leamen maiddá nu ahte meahci sisdoallu lea ollu seamma lágan davvi Sámis go julev Sámis, nugo dán kapihttalas boahotá ovdan. Dákkár oktasaš áddejupmi, muitala viidodaga meahci mearkkašumis Sámis.

Rávvagat

- Meahci doaba berre gieđahallot iešheanaláččat go das lea iežas sisdoallu.
- Meahcci ferte boahtit oidnosii almmolaš čállosiin ja doaibmat vuođđun mearrádusaide.
- Ii galgga viggat meahccedoahpaga jorgalit eará gielaide sajáiduvvan doahpágiidda. Baicce galggašii geavahit meahccedoahpaga ja čilget dan mearkkašumi.
- Eiseválddit berrejit čuovvolahttit Sámedikki meahcástanguorahallama, mii evttohii ahte dahkko guorahallan mo lágat ja njuolggadusat hehttejit meahcástallama. (Sámediggi/Sametinget 2016).
- Sámiid birgenlágat berrejit leat guovddázis jus meahci áigot geavahit eará lánka dahje plánejit ásahtit ođđa doaimmaid dohko.
- Galggašedje álggahit barggu čielggadit mo meahcástallan boahotá ovdan meahci doahpagis ja birgejumis, ja mo dát dasto sáhtašii boahtit oidnosii almmolaš politihka hábmemis ja almmolaš plánenbargguin.

Gáldut

- Aikio, Aimo 2010: *Olmmošhan gal birge. Áššit mat ovddidit birgema*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Aira, Harrieth 2020/2021: *Moattebelagis sáme sebrudagá – histávrrá ja kultuvrra/ Mangfoldige samiske samfunn – historie og kultur. Láttagahttem - sáme árbbedábálasj máhtudahka, identitietta ja kultuvrra. – Bårjås: 4-25.*
- Aira, Harrieth 2022: Duobddága – sija ja sámevuoda friddjasaje. – *Sámi dieđalaš áigečála*: 55-81.
- Balto, Asta 2023: *Sámi bajásgeassin : árbevierut, ealáskahttit, ođasmahttit*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Balto, Asta & Kuhmunen, Gudrun 2014: *Máhttáhit iežamet ja earáid! - sámi iešmearrideapmái, nášuvdnahukseimii ja jodiheapmái. Máhttáhit – omskola dem och oss! - samisk självbestämmande och samiskt ledarskap. Máhttáhit – Re-educate them and us! - Sámi self-determination, nation-building and leadership*. Kárášjohka: ČálliidLágádus.
- Birkely, Hartvig 2011: Om sjøsamenes næring ressursutnyttelse i Porsangerfjorden. – Sigvald Persen & Svanhild Andersen (doaimm.), *“Den gang var det jo rikelig med fisk”. Lokal kunnskap fra Porsanger og andre fjorder. Artikler med utgangspunkt i Fávllis-nettverket*. Indre Billefjord: Sjøsamisk kompetansesenter. 22-48.
- FeFo/Finmarkseiendommen 2023: “Vår arv til fremtiden” “Min árbi boahhteáigái”. Årsrapport. <https://issuu.com/finmarkseiendommen/docs/fefo_a_rapport_2023?fr=xKAE9_zU1NQ>
- FeFo/Finmarkseiendommen: Om FeFo. <<https://www.fefo.no/om-fefo/>> (1.9.2024).
- Forskrift om jakt- og fangsttider samt sanking av egg og dun for jaktseongene fra og med 1. april 2022 til og med 31. mars 2028 (FOR-2024-04-05-568).
- FN's Konvensjon om sivile og politiske rettigheter, art. 27, 1966. [Konvensjon om sivile og politiske rettigheter](#)
- FN's Naturavtale COP 15, 2023: Norsk oversettelse av vedlegg til beslutning CBD COP15/4 Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework.
- Joks, Solveig 2007: *Boazodoalu máhtut áiggis áigái: etniid doaibma árbevirolaš oahpaheamis boazodoalus*. Dieđut 3/2007. Guovdageaidnu: Sámi instituhtta.
- Joks, Solveig 2015: *“Laksen trenger ro”. Tilnærming til tradisjonelle kunnskaper gjennom praksiser, begreper og fortellinger fra Sirbmá-området*. UiT Norges arktiske universitet.
- Joks, Solveig & Østmo, Liv & Law, John 2020: Verbing meahcci: Living Sámi lands. – *The Sociological Review Monographs* 68 (2): 305-321. doi: 10.1177/0038026120905473
- Kuokkanen, Rauna & Balto, Asta Mitkijá 2024: Ovtastallan: sámiid relašunalitehta ja dan vierut. – *Sámi dieđalaš áigečála* (1). doi: 10.7557/sda.7362
- Larsen, Anders 1979: *Mærrasámiid birra*. Acta Boealia. Tromsø: Tromsø museum.
- Meld. St. 12 (2023–2024) *Samisk språk, kultur og samfunnsliv – Folkehelse og levekår i den samiske befolkningen*. Meld. St. 12 (2023–2024) regjeringen.no
- Nergård, Jens-Ivar 2006: *Den levende erfaring: en studie i samisk kunnskapstradisjon*. Oslo: Cappelen akademisk.
- Nielsen, Konrad 1979: *Lappisk (samisk) ordbok. Lapp Dictionary. Vol. II G-M. 2*. Oslo: Aschehoug.
- Nilsen, Steinar 2022: Sanking og landskapsforståelse, hvordan snakker vi om det? Retrieved from <https://www.meron.no/index.php/merons-blogg/entry/283-sanking-og-landskapsforst%C3%A5else,-hvordan-snakker-vi-om-det>
- Nilsen, Steinar & Joks, Solveig & Andersen, Svanhild 2022: Lubmen- ja mannenpráksisat Porsággus – mo mearrasámi guovllu olbmot dájdadit iežaset birrašiin. – *Sámi dieđalaš áigečála*: 7-30. doi: 10.7557/sda.7033
- Persen, Sigvald 2011: Lokalhistorien, kunnskapen og demokratiet. – Svanhild Andersen & Sigvald Persen (doaimm.), *“Den gang var det jo rikelig med fisk”. Lokal kunnskap fra Porsanger og andre fjorder. Artikler med utgangspunkt i Fávllis-nettverket*. Indre Billefjord: Sjøsamisk kompetansesenter. 15-21.
- Porsanger, Jelena & Guttorm, Gunvor 2011: *Árbediehtu-fágasuorggi huksen/Building up the Field of Study and Research on Sami Traditional Knowledge (árbediehtu)*. – Jelena Porsanger & Gunvor Guttorm (doaimm.), *Working with Traditional Knowledge: Communities, Institutions, Information Systems, Law and Ethics*. (Vol. 1/2011). Guovdageaidnu: Sámi instituhtta. 13-57. Retningslinjer for endret bruk av utmark i Finnmark (FOR-2007-06-11-738). Lovdata. (2023).
- Riseth, Jan Åge & Solbakken, Jan Idar & Kitt, Heidi 2009: Meahcásteapmi Guovdageainnus. Naturbruk i Kautokeino. Fastboendes bruk av meahcci i Kautokeino kommune og konsekvenser ved etablering av naturvernområder. Utredningsoppdrag for Fylkesmannen i Finnmark, Miljøvernavdelingen.

- Rybråten, Stine & Aira, Harrieth & Andersen, Svanhild & Joks, Solveig & Nilsen, Steinar 2024: Mijá duobddága: Sankingspraksiser i samiske kystområder – relasjoner, verdier og bærekraft. – *Tidsskrift for samfunnsforskning* 65, Utg.1: 46-61. doi: <https://doi.org/10.18261/tfs.65.1.3>.
- Ryd, Yngve & Ryd, Lilian 2017: *Doahkke - fågelflock. Samiska fågelnamn och myter. Tjuona - fjällgåsens hemligheter*. Skellefteå: Ord & visor förlag.
- Sámediggi/Sametinget 2016: Meahcci - identitehta, kultuvrra ja birgejumi vuodđun-Raporta sámedikki meahccebargojoavkkus, guovvamánu 29.b.2016.
- Sannhets- og forsoningskommisjonen 2023: *Sannhet og forsoning : grunnlag for et oppgjør med fornorskningpolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner*: rapport til Stortinget fra Sannhets- og forsoningskommisjonen : Avgitt til Stortingets presidentskap 01.06.2023 : Dokument 19 (2022-2023).
- Schanche, Audhild 2002: Meahcci, den samiske utmarka. – Svanhild Andersen (doaimm.), *Samiske landskap og Agenda 21: kultur, næring, miljøvern og demokrati*. Dieđut 1/2002. Guovdageaidnu: Sámi instituhtta. S. 156-170.
- Sjöberg, Lovisa Mienna. (2018). *Att leva i ständig välsignelse. En studie av sidvidit som religiös praxis*. Universitetet i Oslo, det teologiske fakultet.
- Skaltje, Maj-Lis 2005: *Luondu juoiggaha*. Guovdageaidnu: DAT.
- Smith, P. L. 1938: *Kautokeino og Kautokeino-lappene : en historisk og ergologisk regionalstudie*. 34. Oslo: Aschehoug.
- Solbakk, Aage & Solbakk, Mihku 2006: *Bálvvosbáikkit ja noaiddesvuohhta Deatnogáttis*. Tana, Kárášjohka: Deatnogátti sámiid searvi, ČállidLágádus.
- Valkonen, Jarno & Valkonen, Sanna 2019: On local knowledge. – Thomas Hylland Eriksen & Sanna Valkonen & Jarno Valkonen (doaimm.), *Knowing from the indigenous North : Sámi approaches to history, politics and belonging*. London: Routledge. 12-26.
- Østmo, Liv 2021: *Lodden-en kulturbærende sedvane*. En utredning om lodden i Guovdageaidnu. <<https://www.regjeringen.no/contentassets/599e20155d0d4a72ad38d25ca3d08f4c/lodden-en-kulturbærende-sedvane-i-guovdageaidnu-en-utredning-om-lodden-i-guovdageaidnu-april-2021.pdf>>
- Østmo, Liv & Law, John 2017: On Land and Lakes; Colonizing the North. – *Technospre Magazine*.
- Østmo, Liv & Law, John 2018: Mis/translation, Colonialism, and Environmental Conflict. – *Environmental Humanities* 10 (2): 349-369.